

URBANISTINIO MIESTO AUDINIO ATKŪRIMAS REINTEGRUOJANT EKSTENSYVIAI UŽSTATYTAS TERITORIJAS

Algimantas Mačiulis

Vilniaus dailės akademija, Architektūros katedra

El. paštas algimantasmaciulis@yahoo.com

Anotacija. Dvidešimtajame amžiuje miesto gyventojai susidūrė su įvairiomis problemomis, kurias lėmė miestų plėtra. Teritorinė miestų ekspansija sukėlė rimtų aplinkos apsaugos problemų, suintensyvėjo eismas, padidėjo nusikalstamumas. Pastarąjį šimtmetį miestai apibūdinami kaip užteršti, pavojingi ir netgi žalingi sveikatai. Miestų plėtra pradėta organizuoti pagal įvairius urbanistinio planavimo modelius, kuriuos veikė vyravusios architektūrinės tendencijos, ekonominė situacija bei gyventojų papročiai. Technologinis progresas, karai darė didelę įtaką susiklosčiusioms urbanistinėms struktūroms. Tam tikrais atvejais kai kurios teritorijos tapo apleistos ar nepakankamai išnaudojamos. Tokios „urbanistinės dykros“ neišvengiamai veikia aplinkines teritorijas, miesto struktūra praranda vientisumą. Visavertiškai atkurti pažeistas miesto užstatymo struktūras įmanoma tik kuriant urbanistines plėtros ir tankinimo strategijas.

Reikšminiai žodžiai: ekstensyvus užstatymas, urbanistinis vientisumas, užstatymo struktūra, kaimynystės vienetas, užstatymo intensyvinimas, urbanistinė tankinimo strategija, reintegracija.

Įvadas

Vykstant ekonominiams, technologiniams ir politiniams pokyčiams miestai keičiasi ir privalo prisitaikyti prie atsiradusių naujų poreikių. Tam tikrose teritorijose susiklostęs užstatymo tipas turi būti tankinamas, retinamas ar kaip kitaip modifikuojamas; kitu atveju teritorija praranda patrauklumą, rizikuojama ją paversti „urbanistine dykra“. Miestas – gana statiška struktūra, urbanistinės transformacijos reikalauja didelių sąnaudų, veikia daugybę žmonių, sukuria ilgalaikių nepatogumų.

Vilnius taip pat nėra išimtis. Pagrindinė miesto problema – ekstensyvus užstatymas, gausybė apleistų, nepanaudotų ar didelį potencialą turinčių, tačiau menkai išnaudojamų teritorijų. Sovietiniais metais, reorganizuojant įvairias gyvenimo sritis, pakito ir miestų plėtros principai. Vykstant teritorinei ekspansijai išsiplėtė Vilniaus miesto ribos, prarastas urbanistinis vientisumas, naujos užstatymo struktūros deformavo istoriškai susiklosčiusį miesto audinį. Atgavus nepriklausomybę pasikeitė gyvenamosios statybos pobūdis, prasidėjo privatizacija ir žemės gražinimas, atsirado poreikis sistemingai ir nuosekliai tvarkyti centrinės miesto dalis (Alistratovaitė 2005: 29).

Teritorijų tankinimas

Po pramonės revoliucijos ir išsiplėtojus transporto sistemai praeito šimtmečio pradžioje, miestų struktūros privalėjo keistis, plėstis, prisitaikyti prie pokyčių. Atsirado

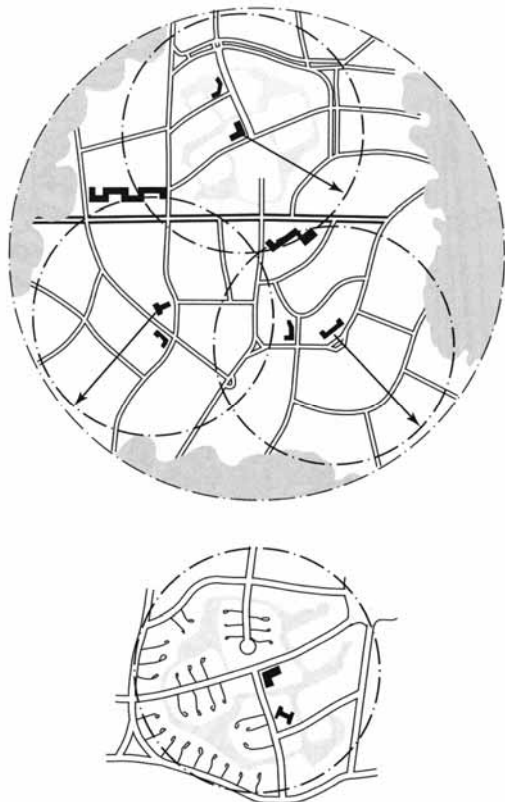
įvairių užstatymo modelių, kurie nebūtų uždari, galėtų plėtotis, poreikis. Šiuolaikinės užstatymo struktūros aiškiausiai matomos gyvenamųjų rajonų statyboje. Pradedant Klarence Perio (1929 m.) (1 pav.) arba Klarence Steino „kaimynystės vienetais“ (1942 m.)¹ (2 pav.), baigiant visoje Sovietų Sąjungoje paplitusiais gyvenamaisiais mikrorajonais (Vanagas 2003: 80, 81). Pagrindinė kaimynystės vieneto idėja – sukurti idealią užstatymo sistemą, visiškai atitinkančią joje gyvenančių žmonių poreikius. Tiek kaimynystės vieneto dydžių, tiek tipų buvo sukurta labai daug, o pati sąvoka pirmą kartą buvo pasiūlyta utopinio mąstytojo Roberto Oveno dar 1818 m., tačiau prirėkė dar šimto metų iki galo struktūrizuoti ir pateikti konkrečius pasiūlymus (Vanagas 2003: 17). Tiek vakarietiškuose analoguose, tiek Vilniuje matomuose pavyzdžiuose svarbiausias tikslas buvo patenkinti pagrindinius gyventojų poreikius vienoje „urbanistinėje ląstelėje“. Dažnai sukurta struktūra taikoma pakartotinai, jungiant į sistemą. Užstatymo struktūra nėra vien pastatų išsidėstymo teritorijoje schema, tai tam tikras teritorijos panaudojimo modelis, atskirų struktūrinių elementų išsidėstymo, sąveikų ir funkcionavimo ypatumų visuma. Užstatymo struktūroje svarbu elementų tarpusavio santykis, antrame plane paliekant individualias jų charakteristikas. Struktūra apibrėžia ir pastato tūrį, ir jo santykį su reljefu.

¹ http://www.tcrcp.org/orientation/02_neighborhood_scale/2_neighborhood_scale_print.pdf



1 pav. K. Perio „Kaimynystės vienetas“ (1929 m.)

Fig. 1. C. Perry's "Neighborhood unit", 1929



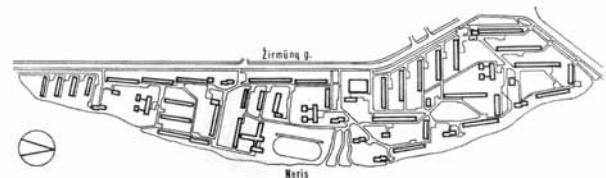
2 pav. K. Steino „Kaimynystės vienetas“ (1942 m.)

Fig. 2. C. Stein's "Neighborhood unit", 1942

Tokio principo užstatymų modeliai buvo labai paplitę Sovietų Sąjungoje, kur nebuvo paisoma privačios nuosavybės, nusistovėjusių sklypų ribų ar žmonių interesų. „Planinė ekonomika“ leido didelius pertvarkymus, dėl to pagal tokius modelius buvo užstatomos ištisos teritorijos.

Pagrindinė tokių rajonų problema šiandien yra mažas jų intensyvumas, nepaslankumas pertvarkymams, užstatymo intensyvinimui ir visos infrastruktūros bei šių dienų poreikių nebeatitikimas. Nevykstant vidinei miesto plėtrai (užstatymo intensyvinimui), mažėja gyventojų tankumas (tokios tendencijos pastebimos ne tik Vilniuje, bet ir daugelyje pasaulio miestų), neefektyviai veikia viešasis transportas, sudėtingėja susisiekimas, gausėja oro tarša, netgi didėja nusikalstamumas. Susidurdami su tokia situacija, žmonės mieliau renkasi naujai kuriamus užmiesčio kvartalus arba kraustosi dar toliau, į gyvenvietes, esančias miesto periferijoje. Kaimams tai taip pat žalinga kaip ir miestams, nes didėjant gyventojų tankumui kuriami nauji paslaugų, aptarnavimo objektai. Taip pažeidžiami nusistovėję elgesio modeliai, žmonių judėjimo srautai darosi sunku numatyti ir kontroliuoti (Rogers 2004: 87).

Vilniaus Žirmūnų, Pašilaičių ir Lazdynų mikrorajono užstatymo schemose (3, 4, 5 pav.)² matomos pabaigtos urbanistinės struktūros, elementai išdėstyti pagal architektų sukurtą „piešinį“. Tankinant tokio tipo teritorijas, ypač svarbu atsižvelgti į esamą koncepciją, išlaikyti vyraujančią užstatymo mastelį. Naujai atsiradę struktūros elementai turi papildyti esamus, suteikti rajonui šiuolaikiškumo, nesuardydami susiklosčiusio silueto.



3 pav. Žirmūnų rajono fragmentas 1967 m. (B. Kasperavičienė ir kiti)

Fig. 3. B. Kasperavičienė and others. Fragment of Žirmūnai district, 1967

Tankinti ir intensyvinti būtina ne tik periferines gyvenamąsias teritorijas, bet ir centrinius miesto rajonus. Dėl ekonominio bei technologinio progreso Vilniuje atsirado daug ekstensyviai užstatytų ar nenaudojamų pramoninių teritorijų, kurios galėtų tapti naujais žmonių traukos taškais (Vilniaus miesto savivaldybės bendrasis planas iki 2015 m. 2006).

Pakankamai išsami Vilniaus Naujamiesčio rajono tankinimo programa atlikta architekto Mindaugo Pakalnio (Pakalnis 2000), tačiau probleminiai Antakalnio, Žvėryno rajonai dar laukia savo eilės. Miestų raidoje pastebėta, kad urbanizuotų teritorijų vertė kyla; ypač tas akivaizdu centrinėje miesto dalyje.

² A. Mačiulis - Architektūra. Vilnius: VDA leidykla, 1997



4 pav. Lazdynų rajono schema 1963 m. (V. E. Čekanauskas ir V. Brėdikis)

Fig. 4. V. E. Čekanauskas and V. Brėdikis Scheme of Lazdynai district, 1963



5 pav. Pašilaičių rajono schema (K. ir G. Balėnai)

Fig. 5. K. and G. Balėnai. Scheme of Pašilaičiai district

Tobulėjant statybos technologijoms, aplinkosauginiams metodams, ateityje miesto teritorijų įsisavinimas neišvengiamai intensyvės (Vanagas 2008: 180). Tačiau tik kuriant urbanistines tankinimo strategijas atsiranda galimybė sustabdyti chaotiškai vykstančią vidinę plėtrą, kur vieno statytojo priimti klaidingi mastelio, tūrio sprendimai automatiškai turi įtakos gretimų sklypų vertei (Pakalnis 2000).

Tankinant centrinius miesto rajonus, kuriuose dažniausiai plyti apleistos pramoninės teritorijos, reikia spręsti kitokio pobūdžio problemas nei kompleksiskai suplanuotuose gyvenamuosiuose rajonuose. Čia dažniausiai nėra aiškios ir bendros užstatymo struktūros, vyrauja chaotiški, stichiškai susiklostę urbanistiniai dariniai. Tiek ekstensyviai užstatytos,

tiek aplinkinės teritorijos negali visavertiškai funkcionuoti. Tokiu atveju turi atsirasti paslanki, prisitaikanti, tačiau aplinkinio užstatymo neatkartojanti struktūra.

Nagrinėjant užsienyje vykstančius tankinimo projektus, pastebimas „draugiško kontrasto“ principas (6 pav.)³. Atsižvelgiant į esamą bei aplinkinį užstatymą, formuojami prisitaikantys, tačiau drauge ir visiškai skirtingų formų tūriai. Išlaikomas esamo užstatymo mastelis, tačiau koreguojamas teritorijos siluetas (7 pav.)⁴ (www.arcspace.com 2001). Reintegruojant ekstensyviai urbanizuotas teritorijas, pradedant naudoti naujas struktūras, atkuriamas urbanistinio audinio vientisumas, sujungiamos aplinkinės teritorijos.



6 pav. „One North“ pagrindinio plano koncepcija (Z. Hadid. Singapūras, 2001 m.)

Fig. 6. Z. Hadid. Conception of “One North” masterplan. Singapore, 2001



7 pav. Kartal-Pendik teritorijos pagrindinio plano koncepcija (Z. Hadid. Stambulas, Turkija, 2006 m.)

Fig. 7. Z. Hadid. Conception of Kartal-Pendik masterplan. Istanbul, Turkey, 2006

³ www.zaha-hadid.com

⁴ www.dqdx.co.uk/english/zaha_hadid_istanbul_kartal_regeneration.html

Išvados

1. Retai apgyvendintose miesto teritorijose, nevykstant vidinei miesto plėtrai, išskyla daug problemų. Neefektyviai funkcionuoja viešasis transportas, sudėtingėja susisiekimas, gausėja oro tarša, padidėja miesto inžinerinės infrastruktūros sąnaudos, didėja nusikalstamumas, žmonės nesijaučia saugūs, todėl blogėja jų gyvenimo kokybė.

2. Tik išanalizavus pažeistą teritoriją, atsižvelgus į esamą bei aplinkinio užstatymo morfologinę struktūrą, galima sėkmingai tankinti užstatymą. Taip nebus suardyta miesto struktūra ir bus išsaugotas urbanistinis audinys.

3. Tankinant kompleksiskai suplanuotas, aiškiai užstatymo struktūrą turinčias teritorijas, svarbu išlaikyti esamą koncepciją ir ją papildyti naujais elementais.

4. Tankinant aiškaus užstatymo tipo neturinčias ar skirtingo pobūdžio teritorijų apsuptas miesto dalis, svarbu prisitaikyti prie esamo užstatymo, tačiau nevengti įvairesnių formų tūrinio sprendimo.

Literatūra

- Alistratovaitė, I. 2005. *Morfologinės struktūros transformacijos centriniame miesto rajone (Lietuvos pavyzdžiu):* daktaro disertacijos santrauka. Vilnius: Technika. 29 p.
- One – North Masterplan. Singapore.* 2001 [interaktyvus] [2008 12 11]. Prieiga per internetą: <http://www.arcspace.com/architects/hadid/One_North_Masterplan/>.
- Pakalnis, M. 2000. Miestų užstatymo tankinimo metodikos parinkimas ir Vilniaus Naujamiesčio tankinimo programa, *Urbanistika ir architektūra* 24(4): 149–162.
- Rogers, R.; Power, A. 2004. *Mažos valstybės miestai.* Vilnius: VDA leidykla. 87 p.
- SĮ „Vilniaus planas“, 2006. *Vilniaus miesto savivaldybės bendrasis planas iki 2015 m.*
- Vanagas, J. 2003. *Miesto teorija.* Vilnius: VDA leidykla. 80, 81 p.
- Vanagas, J. 2008. *Miesto teorija.* Vilnius: VDA leidykla. 17 p.
- Vanagas, J. 2008. *Urbanistikos pagrindai.* Vilnius: Technika. 180 p.

DENSIFYING OF URBAN TERRITORIES

A. Mačiulis

Summary

In the 20th century city dwellers started facing various kinds of problems determined by the expansion of cities. Territorial growth caused serious environmental problems, intensive traffic and increased criminal behavior. For more than one hundred years cities have been seen as polluted, dangerous and even harmful for human health. Cities developed by different models of urban planning, which were influenced by architectural trends, economic situations, customs of the inhabitants. Technological revolutions, wars caused different changes of urban structures. In some cases some of the territories are not used anymore or used inefficiently. Damaged urban fiber has to be restored because usually it negatively affects the citizens living around it. Still, the city is quite a static and inert structure, urban transformations demand a lot of money, time and efforts.

Keywords: urban density, urban integrity, urban structure, neighborhood unit, densifying urban territories, reintegration